

« بسم الله الرحمن الرحيم »

دانشگاه پیام نور

دانشکده: علوم انسانی

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته: فلسفه و کلام اسلامی

گروه: الهیات

رابطه نفس و روح در تفسیرالمیزان و شرح اصول کافی

ملاصدرا

بهرام درزی

استاد راهنما:

دکتر علیرضا اژدر

استاد مشاور:

دکتر سیدعلی علم الهدی

بهمن ۹۲

گواهی اصالت، نشر و حقوق مادی و معنوی اثر

اینجانب بهرام درزی دانشجوی ورودی سال ۹۰-۸۹ مقطع کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی گواهی می‌نمایم چنانچه در پایان نامه خود از فکر، ایده و نوشته دیگری بهره گرفته‌ام با نقل قول مستقیم یا غیرمستقیم منبع و مأخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده‌ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بعهده خویش می‌دانم و جوابگوی آن خواهم بود.

دانشجو تأیید می‌نماید که مطالب مندرج در این پایان نامه (رساله) نتیجه تحقیقات خودش می‌باشد و در صورت استفاده از نتایج دیگران مرجع آن را ذکر نموده است.

بهرام درزی

تاریخ و امضاء

اینجانب بهرام درزی دانشجوی ورودی سال ۹۰-۸۹ مقطع کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی گواهی می‌نمایم چنانچه براساس مطالب پایان نامه خود اقدام به انتشار مقاله، کتاب، و ... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما، ببنظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب، و ... و به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

بهرام درزی

تاریخ و امضاء

کلیه حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه پیام نور می‌باشد.

بهمن ۹۲

تقدیم به:

پدر، مادر، همسر و فرزندان گرامی ام.

تقدیر و تشکر:

از کلیه استادان گرامی در طول دوره تحصیل و همچنین از استاد راهنما جناب آقای دکتر علیرضا اژدر و استاد مشاور جناب آقای دکتر سید علی علم الهدی که با راهنمایی و مشاوره خود اینجانب را در تهیه و ارائه این تحقیق، مشفقانه و دلسوزانه یاری نموده‌اند کمال تقدیر و تشکر را دارم.

چکیده

این تحقیق با موضوع «رابطه نفس و روح در تفسیر المیزان و شرح اصول کافی» است که یکی از مباحثی است که از زمانی که بشر پا به عرصه هستی گذاشت و خود را شناخت همواره ذهنش را مشغول نموده است. هدف از این تحقیق، شناخت رابطه نفس و روح از حیث مجرد یا مادی، قدیم یا حادث، تبیین نحوه تعلق و رابطه با بدن و ... است که به روش توصیفی تدوین شده است.

این تحقیق در چهار فصل تدوین شده که فصل اول شامل کلیات و ادبیات تحقیق می باشد که در آن به سابقه تاریخی موضوع پرداخته شد. در فصل دوم دیدگاه ملاصدرا، فصل سوم دیدگاه علامه طباطبایی و فصل چهارم اشتراکات و اختلافات این دو فیلسوف بیان شد و در پایان نتیجه گیری لازم بعمل آمده است. نتیجه این تحقیق روشن نمود که روح و نفس مختص انسان نبوده بلکه در حیوانات و سایر موجودات نیز با توجه به مرتبه و مقام وجودی شان وجود دارد. رابطه نفس و روح، رابطه وجودی و مجرد است نه عدمی و مادی، رابطه تولد و حیات است نه مرگ و نیستی. بدین معنی که با پیوستن روح در بدن و حدوث نفس به حدوث بدن، موجودی به نام انسان پا به عرصه گیتی می گذارد. از سوی دیگر این نتیجه حاصل گردید که رابطه نفس و روح با بدن، رابطه اتحادی است نه انضمامی.

کلمات کلیدی:

روح، نفس، مجرد، مادی، حادث، قدیم، ملاصدرا، شرح اصول کافی، علامه طباطبایی، تفسیر المیزان

« فهرست »

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول - کلیات و ادبیات تحقیق
۹	۱-۱) مقدمه
۱۰	۱-۲) طرح (بیان) مسئله
۱۰	۱-۳) سؤالات تحقیق
۱۰	۱-۴) فرضیات تحقیق
۱۰	۱-۵) اهداف تحقیق
۱۱	۱-۶) روش تحقیق
۱۱	۱-۷) پیشینه تحقیق
۱۲	۱-۷-۱) سابقه اولیه اعتقاد به خلود نفس
۱۲	۱-۷-۲) روح و نفس در ادیان قدیم
۱۴	۱-۷-۳) روند تاریخی اعتقاد به روح و نفس
۱۹	۱-۷-۴) انواع مکاتب در باره شناخت رابطه میان نفس و بدن
۲۰	۱-۷-۵) نظرات فلاسفه عهد قدیم در باره رابطه نفس و روح
۲۱	۱-۷-۵-۱) نظر فیثاغورث
۲۱	۱-۷-۵-۲) نظر دیمقراطیس
۲۲	۱-۷-۵-۳) نظر اناباذقلس
۲۲	۱-۷-۵-۴) نظر آناکسیمانوس

۲۳	۵-۵-۷-۱) نظر هراکلیت
۲۳	۶-۵-۷-۱) نظر افلاطون
۲۵	۷-۵-۷-۱) نظر ارسطو
۲۷	۸-۵-۷-۱) نظر سیمپاس
۲۸	۹-۵-۷-۱) نظر اپیکور
۲۹	۱۰-۵-۷-۱) نظر رواقیان
۲۹	۶-۷-۱) نظرات فلاسفه عهد عتیق (جدید) در باره رابطه نفس و روح
۲۹	۱-۶-۷-۱) نظر افلوطین
۳۳	۲-۶-۷-۱) نظر دکارت
۳۴	۷-۷-۱) نظرات فلاسفه مسلمان در باره رابطه نفس و روح
۳۴	۱-۷-۷-۱) نظر ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی
۳۵	۲-۷-۷-۱) نظر فارابی
۳۷	۳-۷-۷-۱) نظر ابن سینا
۴۱	۴-۷-۷-۱) نظر غزالی
۴۳	۵-۷-۷-۱) نظر ابن رشد
۴۴	۶-۷-۷-۱) نظر إخوان الصفا
۴۵	۷-۷-۷-۱) نظر معتزله و اشاعره
۴۶	۱-۷-۷-۷-۱) نظر معتزله
۴۷	۲-۷-۷-۷-۱) نظر اشاعره
۴۸	۸-۷-۱) نظر شیخ شهاب‌الدین سهروردی

۵۰	۹-۷-۱) نظر ملاصدرا
۵۰	۱۰-۷-۱) نظر علامه طباطبایی
۵۱	۱۱-۷-۱) نظر علامه شهید استاد مطهری
۵۵	۸-۱) شرح واژگان کلیدی تحقیق
۵۵	۱-۸-۱) روح
۵۵	۲-۸-۱) نفس
۵۵	۳-۸-۱) مجرد
۵۵	۴-۸-۱) مادی
۵۵	۵-۸-۱) حادث
۵۵	۶-۸-۱) قدیم
۵۵	۷-۸-۱) ملاصدرا
۵۵	۸-۸-۱) شرح اصول کافی
۵۵	۹-۸-۱) علامه طباطبایی
۵۵	۱۰-۸-۱) تفسیر المیزان
۵۶	۹-۱) شناخت مفهوم روح
۵۶	۱۰-۱) شناخت مفهوم نفس
۵۹	۱۱-۱) حقیقت روح و نفس
۶۲	۱۲-۱) عقاید مختلف متفکران اسلامی در باره طبیعت نفس
۶۳	۱۳-۱) دلایل اثبات نفس و روح

۶۷	۱۴-۱) رابطه نفس و روح
۷۲	۱۵-۱) مراتب نفس در انسان
۷۳	۱۶-۱) نفس به عنوان عامل مشترک بین نبات، حیوان و انسان
۷۴	۱۷-۱) نتیجه فصل اول
۷۷	فصل دوم- رابطه نفس و روح از دیدگاه ملاصدرا
۸۰	۱-۲) مقدمه
۸۱	۲-۲) نفس و روح از دیدگاه ملاصدرا
۸۱	۱-۲-۲) تعریف نفس از دیدگاه ملاصدرا
۸۵	۲-۲-۲) تعریف روح از دیدگاه ملاصدرا
۸۹	۳-۲) رابطه نفس و روح با حرکت جوهری
۹۰	۴-۲) حقیقت نفس
۹۱	۵-۲) نفسیت نفس
۹۴	۶-۲) فرق نفس و هیولا
۹۶	۷-۲) اثبات روح و نفس از دیدگاه ملاصدرا
۹۷	۸-۲) تبیین روح و نفس و فرق بین آنها
۹۹	۹-۲) حد و حدود نفس
۱۰۰	۱۰-۲) حدیثی از امام صادق (ع) راجع به دمیدن روح در انسان
۱۰۱	۱۱-۲) مخلوق بودن روح
۱۰۲	۱۲-۲) حدود و بقای نفس
۱۰۵	۱۳-۲) رابطه نفس و روح با عالم خلق و عالم امر

- ۱۱۰ (۱۴-۲) نظر متفکران اسلامی در باره قدم یا حدوث روح و نفس
- ۱۱۶ (۱۵-۲) دمیدن روح به چه معناست؟
- ۱۱۷ (۱۶-۲) رابطه نفس و بدن در قوه و ضعف
- ۱۱۸ (۱۷-۲) چگونگی و کیفیت تعلق روح به بدن
- ۱۲۰ (۱۸-۲) علت عدم کشف رمز و راز و شناخت روح
- ۱۲۱ (۱۹-۲) ارواح فرشتگان
- ۱۲۲ (۲۰-۲) حدیثی از حضرت امام باقر (ع) راجع به انتساب روح به خدا
- ۱۲۴ (۲۱-۲) اثبات شباهت و همانندی نسبت نفس انسان با ذات، صفات و افعال پروردگار عالم
- ۱۲۶ (۲۲-۲) وجوه جسمانی و تجردی نفس
- ۱۳۰ (۲۳-۲) ویژگی نفس (مغایرت نفس و روح)
- ۱۳۱ (۲۴-۲) نفس و قوای آن
- ۱۳۵ (۲۵-۲) اتحاد و استعداد قوای عملی و نظری نفس
- ۱۳۶ (۲۶-۲) مراتب نفس و روح و کمال‌پذیری آن از دیدگاه ملاصدرا
- ۱۴۱ (۲۷-۲) جایگاه نفس و روح در انسان‌شناسی صدرایی
- ۱۴۶ (۲۸-۲) نتیجه فصل دوم
- ۱۴۸ **فصل سوم- رابطه نفس و روح از دیدگاه علامه طباطبایی**
- ۱۵۰ (۱-۳) مقدمه
- ۱۵۱ (۲-۳) نفس و روح از دیدگاه علامه طباطبایی
- ۱۵۱ (۱-۲-۳) تعریف نفس از دیدگاه علامه طباطبایی
- ۱۵۳ (۲-۲-۳) تعریف روح از دیدگاه علامه طباطبایی

۱۵۴	۳-۳) معانی مختلف روح
۱۵۷	۴-۳) نفس و روح در نباتات، حیوانات و انسان
۱۵۷	۵-۳) شناخت بیشتر روح و موارد کاربرد آن در قرآن
۱۶۲	۶-۳) شناخت بیشتر نفس و موارد کاربرد آن در قرآن
۱۶۵	۷-۳) برداشت‌های متفاوت از نفس
۱۶۷	۸-۳) حقیقت روح و فعل خداوند در قرآن
۱۷۰	۹-۳) حدیثی از حضرت امام باقر (ع) در معرفی روح
۱۷۱	۱۰-۳) اوصاف مختلف روح در قرآن
۱۷۳	۱۱-۳) معنی دمیدن روح در انسان
۱۷۴	۱۲-۳) ترکیب انسان
۱۷۵	۱۳-۳) نفس و بدن در دو نشئه دنیا و آخرت
۱۷۶	۱۴-۳) کیفیت پیدایش و ارتباط روح با بدن
۱۷۸	۱۵-۳) امر وجودی روح و نحوه اتحاد و استقلالش با بدن
۱۸۰	۱۶-۳) تجرد نفس و مسئله تناسخ
۱۸۱	۱۷-۳) نفس و روح و معاد
۱۸۵	۱۸-۳) نفس و علم حضوری
۱۸۷	۱۹-۳) مراتب نفس و روح از دیدگاه علامه طباطبایی
۱۹۰	۲۰-۳) جایگاه نفس و روح در انسان‌شناسی علامه طباطبایی
۱۹۲	۲۱-۳) نتیجه فصل سوم
۱۹۵	فصل چهارم- بررسی و مقایسه دیدگاه‌های ملاصدرا و علامه طباطبایی در باره رابطه نفس و روح

۱۹۷	۱-۴) مقدمه
۱۹۸	۲-۴) اشتراکت و اختلافت دیدگاه‌های ملاصدرا و علامه طباطبایی
۱۹۸	۱-۲-۴) اشتراکت
۲۱۵	۲-۲-۴) اختلافت
۲۲۳	۳-۴) نتیجه گیری

مقدمه

موضوع رابطه روح و نفس از مباحث عمده ادیان و نحله های فلسفی بوده به نحوی که از زمان های بسیار دور در میان ابناء بشر، هم از نظر دینی و هم از نظر فلسفی مطرح بوده است. چرا که شناختش مستقیماً به معرفت و آگاهی نسبت به خود و جهان مربوط می شد و به همین دلیل، معرفت آن بسیار حائز اهمیت بوده است. با توجه به این امر، اندیشمندان و فیلسوفان شرق و غرب، اعم از قدیم و جدید غافل از آن نبوده و عقاید و نظرات مختلف و متفاوتی را ارائه داده اند.

ضرورت این تحقیق ایجاب می کرد که بدانیم ادیان و فلاسفه قدیم چین، هند، ایران، مصر، یونان و ... چه نظری در باره روح و نفس نظر داده اند. ادیان جهان به جنبه و کارکرد دینی روح و نفس و رابطه این دو امر را در نظر داشته اند و به همین لحاظ، روح و نفس را دو امر جداگانه تلقی می کردند، اما فیلسوفان قدیم، به ویژه در یونان بیشتر به جنبه و کارکرد فلسفی موضوع نگاه می کردند و روح و نفس را یک امر معرفی می کردند و هیچ ارتباطی بین شان قائل نبوده و فقط بین نفس یا روح با بدن ارتباط و علاقه قائل بودند. فیلسوفان یونان مانند طالس (۶۲۴ - ۵۴۶ ق م)، فیثاغورث (۵۶۹ - ۵۰۰ ق م)، دیمقراطیس یا دموکریت (۴۶۰ - ۳۷۰ ق م) و سقراط (سقراط ۴۷۰-۳۹۲ ق م)، حدوداً از قرن هفتم ق م به این امر واقف بوده و انسان را متشکل از روح و بدن تلقی می کردند. زمانی که افکار و عقاید آنان به افلاطون (۴۲۸/۴۲۷-۳۴۸/۳۴۷ ق م) رسید اعتقاد به روح و نفس شکل منظم تری بخود گرفت و منسجم تر ارائه گردید، اما بی اشکال نبود. چرا که دیدگاه افلاطون با وجود اینکه انسان را مرکب از دو عنصر مجزا به نام نفس و بدن می پنداشت و نفس را مجرد می انگاشت، دارای سه ایراد اساسی بود و آن اینکه: اولاً، نفس را قدیم معرفی می کرد ثانیاً، کیفیت ارتباط بین نفس و بدن را مشخص نکرد و ثالثاً، عقیده اش باعث شروع ثنویت و دوگانه انگاری گردیده است.

پس از افلاطون، شاگردش ارسطو (۳۲۳-۳۸۴ ق م)، به اصلاح نظر استاد همت گماشت و ضمن پذیرش وجود نفس و بدن، وجودش را حادث دانست و رابطه و علاقه بین آن دو را از قبیل ماده و صورت معرفی کرد به طوری که نفس در بدو تولدش هیچ گونه معرفتی ندارد و آنچه را که کسب می‌کند در این عالم اتفاق می‌افتد. رأی و نظر ارسطو با وجود حل دوگانگی عقیده افلاطون بی ایراد نبود چرا که او هم ارتباط و تعامل بین ماده و صورت و تعمیم آن به نفس و بدن را روشن نساخت.

پس از این دو فیلسوف، فیلسوفانی مانند اپیکوریان (منسوب به اپیکور ۳۴۲/۳۴۱ - ۲۷۱ ق م)، رواقیان (منسوب به زنون حدود ۴۹۵/۴۹۰ - حدود ۴۳۰ ق م)، افلوپین (فلوپین ۲۰۵-۲۷۰ م) و دکارت (۱۵۹۶-۱۶۵۰ م)، در رابطه با روح و نفس و بدن، به نقد نظرات و عقاید فیلسوفان قبل از خود پرداخته و عقاید جدیدی را ارائه نموده اند، ولی هیچ یک به طور کامل قادر به معرفی روح و نفس و نحوه ارتباط با بدن نشده‌اند. از جمله دکارت، مجدداً نظریه ثنویت افلاطون را مطرح نمود. با این وجود، همه این فیلسوفان بر وجود روح و نفس و تجرد آن صحنه می‌گذاشتند.

فیلسوفان مسلمان از کندی (۱۸۵ ق/ ۸۰۱ م - ۲۲۵ ه ق/ ۸۶۶ م)، فارابی (۲۶۰ - ۳۳۹ ه ق) و ابن سینا (۳۷۰ - ۴۲۸ ه ق) گرفته تا غزالی (۴۵۰ - ۵۰۵ ه ق)، ابن رشد (۵۲۰ - ۵۹۵ ه ق)، امام فخر رازی (۵۴۳ - ۶۰۶ ه ق)، سهروردی (۵۴۹ - ۵۸۷ ه ق)، اخوان الصفا (قرن چهارم ه ق)، و... با توجه به اندیشه‌های دینی و فلسفی قوی خود، به مسئله رابطه روح و نفس و کیفیت تعلق آن به بدن، ضمن اصلاح آراء فیلسوفان شرق و غرب عالم به ویژه یونان باستان، عقاید بکر و تازه‌ای را ارائه نمودند که توجه هر انسانی را بخود جلب می‌نماید.

از فیلسوفان نامی سده های اخیر و عصر جدید که به مسئله رابطه روح و نفس پرداخته اند و نحوه و کیفیت ارتباط آن را با بدن روشن ساخته اند می توان به میر محمدباقر داماد معروف به میرداماد (۹۶۹ - ۱۰۴۱ ه ق)، میرابوالقاسم استرآبادی معروف به میرفندرسکی (۹۵۳ - ۱۰۳۰ ه ق)، ملاصدرا (۹۷۹ ه ق / ۹۴۹ ه ش / ۱۵۷۱ م - ۱۰۵۰ ه ق / ۱۰۲۰ ه ش / ۱۶۴۲ م) (از سده های اخیر)، علامه طباطبایی (۱۳۲۱ - ۱۴۰۲ ه ق) و علامه استاد مطهری (۱۳۴۰ - ۱۴۰۰ ه ق) (عصر جدید) اشاره نمود.

ملاصدرا و علامه طباطبایی، که این تحقیق در بررسی عقاید و نظرات آنها نگاشته شد به بررسی همه جانبه موضوع روح و نفس و همچنین رابطه و علاقه آن با بدن پرداخته اند. ملاصدرا حدوث نفس را جسمانی می داند و دوام آن را روحانی، و نظرش را در عبارت «جسمانیه الحدوث و روحانیه البقاء» خلاصه نموده است. با این جمله، خط بطلان بر قدیم بودن و نیز حدوث روحانی نفس در بدو پیدایش و تعلق به بدن کشید و حلال بسیاری از سؤالات، مانند حدوث یا قدم نفس، تعدد نفس، وحدت نفس، قوای نفس، ابزار نفس، رابطه و علاقه نفس به بدن، زندگی و استكمال نفس در ظرف بدن، ادامه حیات پس از بدن و ... گردیده است. متعاقب او، علامه طباطبایی نیز همین رأی را پسندیده و در اثر گران سنگ خود (تفسیر المیزان)، به توضیح و تفسیر آن پرداخت.

همانگونه که پیشتر بیان شد مسئله شناخت روح و نفس از یک سو، و نحوه ارتباط با بدن و نحوه کسب معرفت و آگاهی از سوی دیگر، از دغدغه های همیشگی بشر تلقی شده و همواره در پی حل این مهم بوده است. هدف این تحقیق این است که بتواند با بررسی دیدگاه های مختلف فلاسفه و حکیمان قدیم و جدید، به خصوص با معرفی نظرات ملاصدرا و علامه طباطبایی، در حد و بضاعت

خویش، در معرفی دقیق رابطه روح و نفس و ارتباط آن با بدن قدم مؤثری برداشته و به سؤالات
گوناگون پاسخ مستدل و منطقی داده باشد.

فصل اول

کلیات و ادبیات تحقیق

- ۱-۱) مقدمه
- ۲-۱) طرح (بیان) مسئله
- ۳-۱) سؤالات تحقیق
- ۴-۱) فرضیات تحقیق
- ۵-۱) اهداف تحقیق
- ۶-۱) روش تحقیق
- ۷-۱) پیشینه تحقیق
- ۱-۷-۱) سابقه اولیه اعتقاد به خلود نفس
- ۲-۷-۱) روح و نفس در ادیان قدیم
- ۳-۷-۱) روند تاریخی اعتقاد به روح و نفس
- ۴-۷-۱) انواع مکاتب در باره شناخت رابطه میان نفس و بدن
- ۵-۷-۱) نظرات فلاسفه عهد قدیم در باره رابطه نفس و روح
- ۱-۵-۷-۱) نظر فیثاغورث
- ۲-۵-۷-۱) نظر دیمقراطیس
- ۳-۵-۷-۱) نظر انبأذقلس
- ۴-۵-۷-۱) نظر آناکسیمانوس
- ۵-۵-۷-۱) نظر هراکلیت
- ۶-۵-۷-۱) نظر افلاطون
- ۷-۵-۷-۱) نظر ارسطو
- ۸-۵-۷-۱) نظر سیمپاس
- ۹-۵-۷-۱) نظر اپیکور

۱-۷-۵-۱۰) نظر رویان

۱-۷-۶) نظرات فلاسفه عهد عتیق (جدید) در باره رابطه نفس و روح

۱-۷-۶-۱) نظر افلوطین

۱-۷-۶-۲) نظر دکارت

۱-۷-۷) نظرات فلاسفه مسلمان در باره رابطه نفس و روح

۱-۷-۷-۱) نظر ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی

۱-۷-۷-۲) نظر فارابی

۱-۷-۷-۳) نظر ابن سینا

۱-۷-۷-۴) نظر غزالی

۱-۷-۷-۵) نظر ابن رشد

۱-۷-۷-۶) نظر إخوان الصفا

۱-۷-۷-۷) نظر معتزله و اشاعره

۱-۷-۷-۷-۱) نظر معتزله

۱-۷-۷-۷-۲) نظر اشاعره

۱-۷-۸) نظر شیخ شهاب‌الدین سهروردی

۱-۷-۹) نظر ملاصدرا

۱-۷-۱۰) نظر علامه طباطبایی

۱-۷-۱۱) نظر علامه شهید استاد مطهری

۱-۸) شرح وازگان کلیدی تحقیق

۱-۸-۱) روح